

NEUPLITANJE VLASTI U DELOVANJE POJEDINCA: Mil o državi

REZIME: Učenje o državi Džona Stjuarta Mila tema je kojom se bavimo u ovom tekstu. Osnovna Milova teza, po kojoj liberalizam karakterišu vrednosti razuma i tolerancije, te kao takav on predstavlja opozit tiraniji i apsolutističkoj državi, u saglasnosti je sa njegovim stavovima o državi, u kojima se zalagao za odbranu prava pojedinaca pred državom, ističući da se politička i društvena interferiranja u individualne slobode mogu opravdati samo ukoliko ostvarivanje individualne slobode ugrožava druge. Intervencija države u društvenom životu je opravdana samo kada ljudi ugrožavaju jedni druge.

KLJUČNE REČI: Mil, država, vlada, individua, liberalizam

„Nema razloga da se svi ljudski životi grade po jednom ili po nekolicini uzoraka. Ako neki čovek ima dovoljno zdravog razuma i iskustva, njegov sopstveni način života je najbolji, ne zato što je najbolji sam po sebi, već zato što je njegov sopstveni.“

(Džon Stjuart Mil)

Uvod

Liberalizam³ karakterišu vrednosti razuma i tolerancije i kao takav predstavlja opozit tiraniji i apsolutističkoj državi. Dovodeći u pitanje moć „despotičkih monarhija“, kao što je pisao **Džon Stjuart Mil (John Stuart Mill)**⁴, „virtuozno i

¹ dradosavljevic@useens.net

² nikolina_matijevic@yahoo.com

³ Vidi više o liberalizmu u F. Valentini. 1982. *Moderna politička misao*, Zagreb; M. Matić. 1992. *Liberalizam, populizam i demokratije. Tri eseja iz političke teorije*, Beograd; I. Vujačić. 2002. *Politička teorija. Studije – portreti – rasprave*, Beograd; D. D. Lakićević, B. Stojanović, I. Vujačić. 2007. *Teoretičari liberalizma*, Beograd; D. Mićunović. 2010. *Istorija društvenih teorija 2*, Beograd.

⁴ Džon Stjuart Mil (1806-1873). Britanski filozof, ekonomista i humanista. Rođen u Londonu, kao sin filozofa utilitariste Džejmisa Mila (1773-1836). Dž. S. Mil je bio zaposlen u Istočnoj indijskoj kompaniji, od 1833. do 1856. godine, i za to vreme je objavio dva dela, LOGIČKI SISTEM (*A system of logic*) 1843. godine i PRINCIPE POLITIČKE EKONOMIJE (*Principles of political economy*) 1848. godine, studiju o klasičnim ekonomistima. Milove političke teorije su postale tranzicione tačke u bri-

inteligentno izvršavanje dužnosti vlade“, liberalizam njegovog vremena se zalagao za ograničenje državne moći i definisanje privatne sfere, koja bi bila nezavisna u odnosu prema državi. U središtu ove borbe bilo je, s jedne strane, oslobađanje civilnog društva od političkog uplitanja i smanjivanje državnog autoriteta, s druge strane. Različite varijante liberalizma prikazivale su ovaj cilj na različite načine, ali i na jedinstven način su ukazivale na značaj konstitucionalne države, privatno vlasništvo, kompetitivnu tržišnu privredu i patrijarhalnu porodicu, kao na ključne mehanizme u koordinaciji pojedinačnih težnji u ostvarivanju interesa. Važno je da podsetimo da su u okviru dominantnih liberalnih doktrina ovi pojedinci bili muškarci; dominacija muškaraca „javnom sferom“ i njihovih „zamaka“ ostajali su u najvećoj meri neupitni prema mišljenjima vodećih liberalnih mislilaca sve do XIX veka.

Za **Iliju Vujačića** nema spora – „Osnov Milovog razmišljanja o pojedincu, društvu i državi nalazi se u ideji napretka... Napredak u idejama, znanju i mišljenju je presudan za društvo i osnovni uslov društvenog napretka. Napredak društva zavisi od napretka u polju ideja, a intelektualni i društveni napredak su mogući samo u slobodi. Tako sloboda pojedinca postaje nužan uslov napretka“.⁵ **Isaija Berlin**, veliki „slobodni mislilac“ svoga vremena, tvrdi: „Milovi središnji stavovi nisu opšta mesta, nešto što se samo po sebi razume... 'Ogled o slobodi' bavi se specifičnim društvenim pitanjima koja su izložena primerima izvučenim iz izvornih i uznemirujućih svakodnevnih tema svoga vremena, a u njima izneta načela i zaključci živi su, delimično i zbog toga što proističu iz oštih moralnih kriza u čovekovom životu, a potom i iz života provedenog u radu za određene ciljeve i donošenje istinskih – a otuda ponekad i opasnih – odluka“.⁶

Stavovi Mila o državi jesu stavovi o prosuđivanju o dometu društvenih, političkih i ekonomskih formacija, da li su sposobni i u kolikom stepenu uspevaju da ostvare ideale jednakosti, pravde i slobode.

Mil o državi

Mil se zalagao za odbranu prava pojedinaca pred državom, ističući da se politička i društvena interferiranja u individualne slobode mogu opravdati,

---

tanskom liberalizmu, jer je on video da postoji potreba za državnim intervencijom, da bi se sprečile zloupotrebe *laissez-faire* principa; u kasnijim godinama smatrao je sebe socijalistom. Njegovo veliko zalaganje za poštovanje prava manjina, delo „O slobodi“ (*On liberty*), objavljeno je 1859. godine. Mil je izabran kao predstavnik Liberala u Vestminsteru, u mandatu od 1865-1868. godine. 1867. godine predstavio je zakonski predlog koji bi omogućio ženama predstavništvo u parlamentu, a koji je svoju osnovu imao u politici oporezivanja. Predlog, prvi te vrste u Britaniji, odbačen je većinom glasova – 196 prema 73. Mil je svoje stavove o pravima žena istakao u delu SUBJEKTIVIZACIJA ŽENA (*The subjection of women*) izdatom 1869. godine. Svake godine je značajan period vremena provodio u Francuskoj, i na njegovu misao veliki uticaj je imala francuska tradicija. Umro je u Avinjonu 1873. godine.

⁵ I. Vujačić. 2002. *Politička terorija. Studije – portreti – rasprave*, Beograd, str. 226

⁶ I. Berlin (1992). *Četiri ogleda o slobodi*, Beograd, str. 292.

samo ukoliko ostvarivanje individualne slobode ugrožava druge. Intervencija države u društvenom životu opravdana je samo kada ljudi ugrožavaju jedni druge. U poslednjem poglavlju dela **O slobodi**, Mil sumira svoj stav korišćenjem dve maksime:

„Maksime su da, kao prvo, pojedinac nije odgovoran društvu za svoje postupke jer deluje samo u svom i za svoj interes. Savet, uputstvo, ubeđivanje i izbegavanje od strane drugih, ukoliko se smatraju neophodnim za lično dobro, jedine su mere koje društvo može opravdano iskoristiti da iskaže svoje neodobranje ponašanja pojedinca. Drugo, ukoliko je ponašanje pojedinca takvo da loše utiče na ostvarivanje interesa drugih, on je odgovoran i može biti bilo društvenoj ili pravnoj sankciji ako društvo smatra da je neka od njih neophodna da bi se zaštitilo.“⁷

Karakterističnost Milove pozicije postaje naročito jasna kada je postavimo, kao Mil, nasuprot onome što je on smatrao:

1. neprihvatljivom prirodom „despotske vlasti“, koja je na razne načine prikrivena bila zagovarana od strane nekih veoma uticajnih ličnosti za vreme njegovog života;
2. rizikom još većih uticaja na slobode građana, ukoliko se povećaju nadležnosti centralizovane birokratske države.

Ono što čini Milove argumente o ovim fenomenima specifičnim jeste to što oni predviđaju argumente koji se javljaju u drugoj polovini XX veka, a koji su vezani za jačanje državne moći; u stvari, reč je o istim argumentima! Argumenti protiv apsolutizma su isti kao oni protiv centralnog planiranja, ili „planiranja do detalja“, dok su argumenti protiv *prevelike* države i birokratije isti kao oni koji se danas koriste u raspravama na istu temu.

U **Predstavničkoj vladi**, Mil je kritikovao apsolutnu državu koju je on označavao kao „apsolutističku monarhiju“ i kao despotsku i arbitrarnu upotrebu političke moći. Njegova kritika se odnosila na dve stvari: prvo, na njihovu neefikasnost i nepraktičnost na duži rok, i drugo, na njihovu nepoželjnost *per se*. Protiv svih koji se zalažu za apsolutizam, Mil ističe⁸ da on može da vodi samo do „virtuoznog i inteligentnog“ izvođenja zadataka vlade, pod sledećim nesvakidašnjim i nerealnim uslovima:

1. da apsolutni monarh ili despot nije „samo dobar“ već i „svevideći“;
2. da stalno budu dostupne detaljne informacije o ponašanju i učincima bilo koje grane vlasti, u svakom okrugu u državi,
3. da jednaka pažnja bude posvećena svakom problemu koji se javi na ovom polju,
4. da postoji kapacitet za razborit izbor personala potrebnog javnoj administraciji.

⁷J. S. Mill (1982). ON LIBERTY, Harmondsworth, str. 163.

⁸J. S. Mill. S. 1972. REPRESENTATIVE GOVERNMENT, u: UTILITARIANISM, LIBERTY AND REPRESENTATIVE GOVERNMENT, London, str. 202.

„Obaveze i energija“ potrebne za održavanje ovakvog aranžmana su, sledeći Mila, van mogućnosti običnih smrtnika i, prema tome, svi oblici apsolutne vlasti su na dugi rok neodrživi. Ali ako i zarad argumentovanja pronađemo natprosečnog smrtnika sposobnog za apsolutnu vlast, da li bismo podneli situaciju da *jedan čovek nadljudske mentalne aktivnosti upravlja svim poslovima mentalno pasivnih ljudi?*⁹ Milov odgovor je nedvosmisleno negativan. Bilo koji politički sistem koji oduzima pojedincima „potencijalni glas za sopstvenu sudbinu“, potkopava osnove ljudskog dostojanstva, ugrožava društvenu pravdu i ograničava pravo ljudima na najbolje uslove, odnosno da uživaju „maksimalne koristi koje proističu iz njihovog rada“.

Ljudsko dostojanstvo bi bilo ugroženo, bez mogućnosti da se učestvuje u regulaciji poslova u kojima pojedinac ima interesa, jer teško je otkriti njegove potrebe i želje da dođe do isprobanih i testiranih sudova i da razvije mentalnu posebnost intelektualne, praktične i moralne vrste. Aktivno učešće u određivanju uslova nečije egzistencije predstavlja primarni mehanizam za kultivaciju ljudskog razuma i moralnog samorazvoja. Društvena pravda bila bi ugrožena jer su samo ljudi najbolji branioci svojih prava i interesa, od bilo kog neizabranog *predstavnik*. Najbolji čuvar prava pojedinaca od nepoštovanja jeste pojedinac koji učestvuje u njihovom određivanju. Konačno, kada su ljudi angažovani u rešavanju problema koji ih se tiču ili koji su po karakteru kolektivni, odnosno zahtevaju grupnu akciju, oslobođena energija povećeva verovatnoću za pronalaženje kreativnih rešenja i uspešnih strategija. Ukratko, uključenost i učešće u društvenom i javnom životu smanjuje pasivnost i utiče na povećanje prosperiteta „proporcionalno količini i varijetetima ličnih energija uključenih u promociju.“¹⁰

Zaključak koji Mil iz svega navedenog izvlači jeste da predstavnička vlast, raspon i moć, koje s pravom ograničavaju principi slobode i princip *laissez-faire*, koji bi trebalo da vlada u ekonomskim odnosima, ključni su uslovi „slobodne zajednice“ i „briljantnog prosperiteta“.¹¹ Pre nego što nastavimo sa daljim komentarisanjem Milovog stava o „najboljoj političkoj formi“ i „najboljem obliku ekonomije“, fokusiraćemo se na ono što je on smatrao najvećim savremenim pretnjama pomenutih - preveliku moć države i njene birokratije, kao i konstantno širenje nadležnosti birokratije.

U delu „O slobodi“, Mil ostaje pri stavu da su moć despota i zavojevača dovedeni u pitanje u okviru dve ključne istorijske faze: „priznajući izvesne imunitete, nazvane političke slobode ili prava, što se moralo priznavati kao krajnji domet dužnosti vladara u mešanju u život građana“; kroz uspostavljanje konstitucionalnih kočnica, kojima „saglasnost zajednice“ ili „telo koje je predstavlja“ postaje neophodan uslov za „neke od važnijih dela vlasti“.¹² Kada su

⁹ Isto, str. 203.

¹⁰ J. S. Mill. S. (1972). REPRESENTATIVE GOVERNMENT, u: UTILITARIANISM, LIBERTY AND REPRESENTATIVE GOVERNMENT, London, str. 207-8, 277-9.

¹¹ Isto, str. 210.

¹² J. S. Mill. (1982). ON LIBERTY, Harmondsworth, str. 60.

narodni suverenitet i predstavnička vlada bili samo san, saznanje da „ljudi nemaju potrebe da ograniče vlast nad sobom“, uzimani su zdravo za gotovo. Ipak, prema Milu, priznavanje prava pojedinca i značaja konstitucionalnih ograničenja uvek je jednako važno. Obrazlažući postojeće stanje, Mil posebno ukazuje na pretnje koje nameće „tiranija većine“, ali i na pogodbe državne vlasti, što naročito predstavlja našu sferu interesovanja.

Milovi stavovi o širenju državne vlasti imaju savremen prizvuk. Oni obuhvataju ne samo opasnosti za slobodu i probleme vezane za birokratiju, već i širok raspon problema u vezi sa mogućnostima neograničene državne intervencije. Argumenti mogu biti izloženi na sledeći način:

- državni aparat se sa svakom novom funkcijom (saobraćaj, obrazovanje, bankarstvo, ekonomija...) širi,
- sa svakim novim proširenjem državnog aparata, sve više „aktivnih i ambicioznih“ ljudi želi da se veže i/ili da postane zavisno od države (ili političke partije koja teži da osvoji vlast i kontrolu nad državnim aparatom),
- što je veći broj ljudi (relativno ili apsolutno gledano) koji su okrenuti vlasti, ili ih ta vlast plaća, što je veća kontrola nad funkcijama i zaposlenima, to je veća pretnja slobodi. Ukoliko su ovi trendovi van kontrole „sva sloboda štampe i narodnog predstavnštva i legislature postojaće samo u nazivu“¹³,
- što je veći stepen stručnosti i efikasnosti administracije, to je više slobode ugroženo.

Mil suštinu ovih tačaka sumira na veoma rečit način: „Ako svaki posao društva – koji zahteva organizovani napor ili veliko razumevanje, bude u rukama države i ako u državnim kancelarijama budu sedeli najsposobniji ljudi, sva inteligencija u zemlji, osim one spekulativne, biće skoncentrisana na jednom mestu – u brojnoj birokratiji kojoj će se ostatak društva obraćati za sve – većina za usmerenja i uputstva za sve što im je potrebno, sposobni i ambiciozni za lično napredovanje. Da bi se ušlo u birokratiju i da bi se u njoj napredovalo, zavisice samo od ambicije.“¹⁴ Ovaj argument nije završen na ovim tačkama, jer postoje i drugi značajni faktori, oni koji se tiču snažnog uticaja preraslog državnog aparata na javnost:

- ukoliko se vlast administracije neprestano širi, opšta javnost zbog potrebe za praktičnim iskustvom i informacijama postajace sve lošije obaveštena i nesposobna da proveriti i kontroliše tu vlast,
- ni inicijative u javnim politikama, čak i ako proisteknu iz pritiska javnosti, neće biti uzimane u obzir ako nisu kompatibilne sa „interesom birokratije“;
- „veza“ između svih i državne administracije biće sveobuhvatnija tj. obuhvatiće čak i same birokrate, „jer upravnici su i sami robovi svojih

¹³ J. S. Mill (1982). ON LIBERTY, Harmondswort, str. 182.

¹⁴ Isto, str. 83.

organizacija i discipline kao što su i oni kojima se upravlja.“¹⁵ Rutina u životu organizacije je zamena za „moć i aktivnosti“ pojedinaca. Pod ovim uslovima kreativna mentalna aktivnost i potencijalna progresivnost upravljačkog tela postaje rigidna. Mil to ističe na sledeći način:

„Vezani, kao što jesu – upravljajući sistemom koji, kao svaki sistem, nužno funkcioniše po određenim pravilima – zvanično telo je stalno pred iskušenjem da upadne u indolentnu rutinu, ili, ukoliko povremeno iskoče iz kolotečine i zahvati ih poluispitana surovost čudi nekog od vodećih članova tela i jedina kočnica ovim blisko povezanim mada naizgled suprotnim tendencijama, jedini stimulus koji može održati visoki standard tela je izloženost budnoj kritici jednake sposobnosti van tela. Neophodno je, dakle, da postoje sredstva koja će, nezavisno od vlade, stvoriti takve mogućnosti i snabdeti ih sposobnostima i iskustvom koji su neophodni za donošenje prave odluke u okviru oblasti velikih i konkretnih poslova.“¹⁶

Kao jedan od primera dominacije zvaničnika nad društvom, Mil navodi „melanholični slučaj Rusije“. Tamo je sam car „nemoćan protiv birokratije“ države i on „može svakog birokratu poslati u Sibir, ali ne može da upravlja državom bez njih ili protiv njihove volje“.¹⁷

Šta je onda za Mila najbolji oblik vladavine? Generalno gledano, Mil se zalagao za jaku demokratiju koja bi predupredila pojavu opasnosti prerasle države. On je pravio jasnu razliku između demokratije i birokratije - demokratija može parirati birokratiji. Nekoliko pitanja se, međutim, izrodilo iz ove opšte definicije. Ta pitanja su za njega predstavljala dilemu, kao što bi za svakog liberala i liberalnog demokratu. Prvo pitanje se odnosilo na to koliko demokratije treba da postoji i koliko demokratski treba da bude organizovan politički život; drugo, da li je demokratija kompatibilna sa postojanjem stručne i profesionalizovane birokratije i kako pomiriti neophodne uslove za učešće u javnom životu, koji stvara bazu za demokratsku kontrolu nad upravljačima, sa preko potrebnim uslovima za stručnu birokratiju u složenom masovnom društvu; treće, šta su i gde su granice legitimiteta državne intervencije i koji je istinski cilj pojedinca u borbi protiv kolektivne akcije. Prema Milu, ideja polisa iz perioda antičke Grčke da svi građani treba zajedno da odlučuju o pitanjima društvenih odnosa, ideja koju je **Žan Žak Ruso**, kao jedan od mnogih održavao živom, ne bi mogla da opstane u modernom društvu. Ideja samoupravljanja ili upravljanje uz pomoć javnih rasprava na trgovima, teško je ostvariva za bilo koju zajednicu koja ima nekoliko hiljada stanovnika. Osim toga, mali je broj ljudi koji zaista mogu učestvovati „osim u malobrojnim javnim poslovima“.¹⁸ Osim problema vezanih za brojnost, postoje očigledna geografska i fizička ograničenja u pogledu vremena i mesta gde se ljudi mogu naći da zajedno

¹⁵ Isto, str. 184.

¹⁶ J. S. Mill. 1982. ON LIBERTY, Harmondsworth, str. 184-85.

¹⁷ Isto, str. 183.

¹⁸ J. S. Mill. S. 1972. REPRESENTATIVE GOVERNMENT, u: UTILITARIANISM, LIBERTY AND REPRESENTATIVE GOVERNMENT, London, str. 217-18.

odlučuju. Ovi problemi se teško prevazilaze u malim zajednicama, nemoguće ih je prevazići u velikim. Problemi koji se tiču koordinacije i regulacije u gusto naseljenim zemljama su izuzetno složeni za primenu bilo kog sistema direktne demokratije. Štaviše, kada vladom upravljaju svi građani, postoji stalna opasnost da najmudriji i najsposobniji neće doći do izražaja, ostaće u senci nedostatka znanja, veština i iskustva većine. Većina može učestvovati u javnom životu i upravi kroz učešće u glasanju, poroti, upravi, lokalnoj samoupravi, ali samo do određenih granica. Dakle, „najbolja politika“ u tim uslovima podrazumeva sistem predstavničke demokratije, u kom građani „praktikuju upravljanje uz pomoć svojih predstavnika koje periodično biraju.“¹⁹

Predstavnički sistem zajedno sa slobodom govora, štampe, okupljanja i drugim osobinama, ima jasno definisane prednosti: obezbeđuje funkcionisanje mehanizama kojima se centralna vlast može posmatrati i kontrolisati, uspostavlja forum, parlament, koji ima ulogu čuvara slobode i predstavlja centar razločnosti i javne rasprave; kroz izbornu nadmetanje iskazuju se liderski kvaliteti, sa njihovim intelektom u korist svih. Mil ističe da ne postoji poželjna alternativa predstavničkoj demokratiji, iako je svestan njenih izvesnih nedostataka i troškova. Danas, pisao je Mil, predstavnička demokratija i novine su „realan ekvivalent, mada ne u svim pogledima adekvatan, Pnike i Foruma.“²⁰ Učešće u političkom životu je, nažalost, neizbežno ograničeno u velikom, složenom i gusto naseljenom savremenom društvu.

Mil je zapanjujuće malo imao poverenja u rasuđivanje birača i izabranih. Dok se zalagao za opšte pravo glasa, imao je problema prilikom argumentovanja za složen sistem masovnog glasanja tako da mase, radnička klasa, „demokratija“, ne dobiju priliku da potčine politički poredak onome, što je on jednostavno nazivao „neznanje“. Jedini beg od vladavine operativnih klasa i od koristoljubive vladavine imalaca svojine, od „klasne legislative u njenoj najužoj i političkoj neukosti u najopasnijem obliku“²¹, nalazi se ne samo u izbornom sistemu, već i u garanciji stručnost vlasti.

Kako ovo može biti obezbeđeno? Postoji „oštra razlika“, isticao je Mil, „između kontrolisanja rada vlade i stvarnog vladanja.“²² Kontrola i efikasnost rastu ako ljudi ne pokušavaju da rade sve. Rad u vladi zahteva stručnost. Što je veća angažovanost birača u poslovima administracije i što je veći broj izabranih predstavnika u svakodnevnim administrativnim poslovima, veći su rizici za smanjenje efikasnosti odgovornosti što prouzrokuje opšte smanjenje ukupne dobiti. Koristi koje proizlaze iz narodne kontrole i njene efikasnosti, mogu nastati samo ako kao svoju bazu prepoznaju sledeće:

---

¹⁹ Isto, str. 228.

²⁰ Isto, str. 176.

²¹ J. S. Mill. S. 1972. REPRESENTATIVE GOVERNMENT, u: UTILITARIANISM, LIBERTY AND REPRESENTATIVE GOVERNMENT, London, str. 324.

²² Isto, str. 229-30.

„Ne postoje načini kombinovanja ovih koristi, osim razdvajanjem funkcija koje pružaju garanciju jedna drugoj; razdvajanjem položaja kontrolora i kritičara od realnog obavljanja poslova i prenošenja sa prethodnika na predstavnike mnogih, obezbeđujući mnoge, sa direktnom odgovornošću naciji, potrebnim znanjem i praktičnom inteligencijom posebno obučenih i iskusnih pojedinaca.“²³

Parlament ima dužnost da postavlja pojedince na izvršne pozicije. On treba da predstavlja centralno mesto za artikulaciju želja i zahteva, ali i mesto za diskusiju i kritiku. Treba da deluje kao konačan sud narodne saglasnosti. Međutim, nije na parlamentu da ima glavnu reč u zakonodavstvu, jer nije stručan za tu oblast.

Tako shvaćena, predstavnička demokratija može predstavljati kombinaciju odgovornosti, profesionalizma i stručnosti. Ona može kombinovati prednosti birokratije, ali bez njenih nedostataka (vidi tabelu). Kasniji su izdanci života ubrizgani u vlast demokratijom.²⁴

Prednosti	Nedostaci
1. akumulira iskustvo	1. nefleksibilnost
2. zahteva praktično testirana načela	2. stroga rutina
3. stvara veštine kod onih koji obavljaju poslove	3. gubi svoje vitalne principe
4. konstantno stremljenje ciljevima	4. potkopava individualnost i individualni razvoj i ograničava inventivnost

Mil je podjednako vrednovao demokratiju i stručnu i obučenu vladu. Čvrsto je verovao da je postojanje jedne uslov za postojanje druge i da nijedna ne može da opstane samostalno. Postignuti balans između njih nije lak zadatak i prema Milovom mišljenju, to je složeno i ključno pitanje „umetnosti vladanja“.

Ostaju pitanja u kojim oblastima života treba, ili može biti dozvoljena državna intervencija, kao i gde su i koje su granice državne intervencije. Mil je na ta pitanja pokušao da odgovori uz pomoć principa individualne slobode - samozaštita je jedini cilj koji opravdava mešanje u slobodu i akcije. Potrebno je ograničiti obim i oblasti državne intervencije kako bi se obezbedile maksimalne slobode svakog građanina. Slobodu je moguće obezbediti kroz model predstavničke demokratije kombinovane sa slobodno-tržišnom ekonomijom. U delu „O slobodi“, Mil govori o doktrini *laissez-faire*, imajući čvrste osnove kao kod principa slobode. Kontrolu trgovine Mil smatra lošom i neefikasnom jer ne proizvodi željeni efekat – maksimizaciju ekonomskih koristi za sve. Iako postoje značajne nejasnoće u Milovom argumentu, osnovni pravac u delu „O slobodi“ jeste da svođenje međuljudskih odnosa, na one koji vladaju u ekonomiji i na tržištu, i minimalno mešanje države, jeste najbolji način za zaštitu prava pojedinaca i maksimizaciju dobiti, uključujući tu i mogućnosti samorazvoja. Stoga, Mil dolazi do ideje o smanjivanju regulatornih

²³ Isto, str. 241.

²⁴ Isto, str. 246-47.

kapaciteta i moći prisile kojima raspolaže država na najniži nivo. O ovoj Milovoj ideji možemo govoriti kao o liberalnom modelu „dinamičnog i harmonizovanog ekvilibrijuma“. Dinamičnog, jer obezbeđuje slobodan samorazvoj pojedinaca, a harmonizovanog ekvilibrijuma, jer konkurentni politički i ekonomski odnosi zasnovani na jednakoj i ravnopravnoj razmeni očigledno vrše društveni nadzor. Arbitrarni i tiranski oblici vlasti nisu osporeni samo kao stvar principa, već su ocenjeni kao nepotrebni u konkurenciji koja stvara, kako je jedan komentator rekao, „jedinu prirodnu i pravednu organizaciju društva: organizaciju prema zaslugama... gde je svako tačno gde i treba da bude.“²⁵ „Skrivena ruka“ tržišta stvara ekonomsku efikasnost i dugoročni ekonomski ekvilibrijum, dok predstavnički principi obezbeđuju političku osnovu za zaštitu slobode.

Bližeći se kraju „Predstavničke demokratije“, Mil sumira „kraj vlade“ na sledeći način: „Sigurnost pojedinca i svojine i jednaka pravda za sve osnovne su potrebe društva i primarni krajevi vlade: ako ove stvari prepustimo bilo kome umesto državi, ne postoji ništa drugo osim ratova i paktova što će joj preostati.“²⁶ Ne treba biti **Karl Marks** da bismo se zapitali, da li to Mil pokušava da „pomiri nepomirivo“, ili u svom radu pokušava da poveže u jednu celinu sigurnost pojedinca, svojine, jednaku pravdu za sve i dovoljno snažnu državu, koja će onemogućiti nastanak ratova i održavati paktove. Zapravo, Milov rad dozvoljava različite interpretacije koje se tiču ne samo naglašavanja nekih momenata, već i samog političkog uticaja liberalizma i liberalne demokratije. Postoje najmanje tri interpretacije vredne pažnje. Najpre, Mil je pokušao da isprepliće argumente za demokratiju sa argumentima za zaštitu modernog političkog sveta od „demokratije“. Iako je bio izuzetan kritičar nejednakosti po osnovu zarade, bogatstva i moći, priznao je u svojim kasnijim delima da su one sprečile potpuni razvoj većine pripadnika radničke klase i odustao je pre postizanja potpune posvećenosti političkoj i društvenoj jednakosti. U stvari, o Milovim stavovima možemo govoriti kao o jednoj vrsti „neoplatonizma“ ili „obrazovnog elitizma“, jer oni očigledno pokušavaju da opravdaju privilegovan položaj onih sa znanjem, veštinama i sa mudrosti – ukratko, *kraljeva-filozofa*. Vodeća politička uloga u društvu dodeljena je klasi intelektualaca, koji u Milovom sistemu alokacije glasova imaju najviše svojine i privilegija. Do ovog pogleda na stvari Mil dolazi kroz naglašavanje značaja obrazovanja, kao ključne sile u postizanju slobode i emancipacije. Ova Milova pozicija je u potpunosti posvećena moralnom razvoju svih pojedinaca, ali ona istovremeno opravdava glavne nejednakosti u podeli moći i nagrada, kako bi oni koji edukuju mogli da budu u poziciji da uče neznalice. Stoga, Mil izlaže neke od najvažnijih argumenata u korist liberalno demokratske države, zajedno sa argumentima koji bi, praktično, onemogućili njihovu realizaciju.

Drugo, Milovi argumenti u vezi sa slobodno-tržišnom ekonomijom i minimalnom državnim intervencijom poslužili su kao najava za „neoliberalne“

²⁵ Vajda, M. (1978). THE STATE AND SOCIALISM, Social Research, 4, November

²⁶ J. S. Mill, S. (1972). REPRESENTATIVE GOVERNMENT, u: UTILITARIANISM, LIBERTY AND REPRESENTATIVE GOVERNMENT, London, str. 355.

argumente. Prema ovome, pravni sistem trebalo bi da bude u poziciji koja će omogućiti maksimalnu slobodu građanima, obezbediti sigurnost njihovog vlasništva i tržišnu ekonomiju, ne bi li oni mogli da slede svoje ciljeve nesmetano. Snažna zaštita individualnih sloboda omogućuje najjačima i najsposobnijima da „procvetaju“, ali obezbeđuje i nivo političke i ekonomske slobode koji, gledano na dugi rok, donose korist svima.

Treće, dok je Mil čvrsto ostajao pri stavu tokom većeg dela života da liberalna država treba da bude neutralna između konkurentnih pojedinačnih ciljeva i stilova života, a pojedinci treba da budu slobodni koliko god je moguće, neke njegove ideje moguće je iskoristiti u opravdavanju reformističkog pogleda na politiku. Milova liberalna država nije toliko minimalna da ne može da igra pozitivnu i aktivnu ulogu u obezbeđivanju poštovanja ljudskih prava. Zakonodavstvo stvoreno za zaštitu društvenih grupa, kao što su etničke i grupe žena, liberalno je u smislu obezbeđivanja njihovih prava. Osim toga, ukoliko Milov princip slobode shvatimo ozbiljno, tj. ukoliko istražimo one instance koje opravdavaju političku intervenciju, a kojoj je cilj sprečavanje „ugrožavanja drugih“, imamo, u najmanju ruku, argument za potpuno opravdan „reformistički“ koncept politike. Profesionalno zdravstvo i osiguranje, održavanje opšteg zdravlja i zaštita od siromaštva predstavljaju, u stvari, oblasti koje su rezervisane za državu blagostanja koja se javlja tek posle Drugog svetskog rata i mogu se posmatrati kao elementi opravdane državne intervencije čiji je cilj sprečavanje nastanka štete. U „Principima političke ekonomije“ Mil se zalaže za to da svi radnici treba ne samo da iskuse edukativne efekte vlasništva i kontrole nad sredstvima za proizvodnju, već da treba da postoje i mnogi izuzeci od *laissez-faire* ekonomske doktrine. Uzeti ovako zajedno, Milovi argumenti mogu se shvatiti kao jedna od najranijih programskih izjava koja je u sebi sadržala ideju intervencionističke države blagostanja.

Umesto zaključka

Možemo reći da je Mil, koji je najviše obogatio i zadužio moderni liberalizam, stavovima koji imaju u sebi određenih nejasnoća, omogućio različita i raznovrsna tumačenja koja mogu ići u prilog nekoliko političkih perspektiva: paternalističkih ili elitističkih poimanja politike, neoliberalizma i reformističkih pogleda na državu blagostanja. Nepokolebljivo se zalažući za odbranu prava pojedinaca pred državom, on dozvoljava da se politička i društvena interferiranja u individualne slobode mogu opravdati jedino u slučajevima kada ostvarivanje individualne slobode ugrožava druge. Državna intervencija u društvenom životu može biti opravdana samo kada individue ugrožavaju jedna drugu. Ono čega se Mil izuzetno plašio i što je smatrao najvećim pretnjama bila je prevelika moć države i njene birokratije, kao i konstantno širenje nadležnosti te birokratije. Zato je naročito cenio mogućnost ostvarenja društvene zajednice kojoj će zajednički temelj biti demokratija i vešta vlada i koje bi bile uslovljene jedna drugom, bez mogućnosti njihovog samostalnog

soliranja. Središnje i najteže pitanje bilo je kako da se se uspostavi ravnoteža između njih, odnosno ono što je za Mila bila „umetnost vladavine“.

Istovremeno, sasvim je sigurno, Milovo nasleđe se može sumirati uz pomoć predloga: predstavnička vlada - stručna vlada odgovorna svom izbornom telu nabolji je oblik vlade za uvođenje zakona koji su u skladu sa principima slobode i moralnog samorazvoja, kao što je slobodna razmena robe najbolji način za maksimiziranje ekonomskih sloboda i koristi. Problem je u tome što ovo može biti pokušaj „mirenja nepomirljivog“ na šta je upozoravao stari cinik Marks, što opet može biti i pokazalo se kao neostvariva i/ili neizvesna budućnost.

Literatura

- Berlin, I. (1992). ČETIRI OGLEDA O SLOBODI, Beograd.
- Bobio, N. (1990). BUDUĆNOST DEMOKRATIJE, Beograd.
- Đurković, M. (2006). POLITIČKA MISAO DŽONA STJUARTA MILA, Beograd.
- Giddens, A. (1979). CENTRAL PROBLEMS IN SOCIAL THEORY, London.
- Hejvud, E. (2005). POLITIČKE IDEOLOGIJE, Beograd
- R.E. Goodin, Ph. Pettit (eds.). (2000). A COMPANION TO CONTEMPORARY POLITICAL PHILOSOPHY, Oxford.
- Green, P. (1981). THE PURSUIT OF INEQUALITY, New York.
- Kymlicka, W. (1997). CONTEMPORARY POLITICAL PHILOSOPHY: An Introduction, Oxford.
- D. D. Lakićević, B. Stojanović, I. Vujačić (2007). TEORETIČARI LIBERALIZMA, Beograd.
- C. B. Machperson (1977). THE LIFE AND TIMES OF LIBERAL DEMOCRACY, Oxford.
- K. Marks, F. Engels (2009). KOMUNISTIČKI MANIFEST, Beograd.
- K. Marx (1970). CAPITAL, London.
- Matić, M. (1992). LIBERALIZAM, POPULIZAM I DEMOKRATIJA. Tri eseja iz političke teorije, Beograd.
- M. Matić, M. Podunavac (1993). ENCIKLOPEDIJA POLITIČKE KULTURE, Beograd.
- Mićunović, D. (2010). ISTORIJA DRUŠTVENIH TEORIJA, Beograd.
- B. Mijatović, I. Vujačić, T. Marinković (2008). POJMOVNIK LIBERALNE DEMOKRATIJE, Beograd.
- Dž. S. Mil (1988). O SLOBODI, Beograd.
- J. S. Mill (1965). PRINCIPLES OF POLITICAL ECONOMY, u: COLLECTED WORKS OF JOHN STUART MILL, Toronto.
- J. S. Mill (1972). REPRESENTATIVE GOVERNMENT, u: UTILITARIANISM, LIBERTY AND REPRESENTATIVE GOVERNMENT, London.
- J. S. Mill (1982). ON LIBERTY, Harmondsworth.
- J. Morrow (1998). HISTORY OF POLITICAL THOUGHT, London.

- R. Nozick, R. (1974). ANARCHY, STATE AND UTOPIA, Oxford.
- H. Olszewski, M. Zmirczak (1994). HISTORIA DOKTRYN POLITYCZNYCH I PRAWNYCH, Poznan.
- Podunavac, M. (1988). POLITIČKI LEGITIMITET, Beograd.
- N. Poulantzas (1980). STATE, POWER AND SOCIALISM, London.
- Primorac, I. (1988). MILOVA ODBRANA SLOBODE (Predgovor za: Dž. S. Mill. O SLOBODI), Beograd.
- Radosavljević, D. (2006). SAVREMENI POLITIČKI I PRAVNI SISTEMI, Novi Sad.
- J. Skorupski (2011). JOHN STUART MILL'S ON LIBERTY, London.
- Valentini, F. (1982). MODERNA POLITIČKA MISAO, Zagreb.
- Vrkatić, L. (2008). PREDAVANJA IZ PRAKTIČNE FILOZOFIJE, Novi Sad.
- Vajda, M. (1978). THE STATE AND SOCIALISM, Social Research, 4, November.
- Š. S. Volin (2007). POLITIKA I VIZIJA, Beograd.

GOVERNMENT'S NON-INTERFERENCE WITH INDIVIDUAL'S ACTIONS: MILL ON THE STATE

ABSTRACT: This paper discusses John Stuart Mill's study of the state. Mill's central thesis, that liberalism is characterized by reason and tolerance opposite to tyranny and the absolutist state, is in accordance with his stance on the state in which he advocated the defence of the rights of individuals. He pointed out that political and social interference with the freedom of the individual can be justified only if realizing individual freedom endangers others. The intervention of the state in social life is justified only when people endanger one another.

KEY WORDS: Mill, state, government, individual, liberalism